

КУЗЬ Т. В.,
викладач кафедри конституційного,
адміністративного та фінансового права
(Західноукраїнський національний
університет)

УДК 35.076

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2022.2.23>

**АДМІНІСТРАТИВНО-ПРАВОВЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОЦЕСУ
ВСТАНОВЛЕННЯ (ВИЗНАННЯ) БАТЬКІВСТВА В УКРАЇНІ
ТА ДЕРЖАВАХ – ЧЛЕНАХ ЄС: ПОРІВНЯЛЬНО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ**

Наукова стаття присвячена дослідженню теоретичних та практичних аспектів процесу встановлення (визнання) батьківства, особливостей адміністративної процедури його здійснення та оскарження в деяких країнах ЄС, Російській Федерації та в Україні.

На підставі дослідження наукових праць вчених та аналізу законодавства різних країн в сфері правового регулювання визнання батьківства сформульовано висновки і пропозиції щодо вдосконалення положень чинного адміністративного та сімейного законодавства, яке регулює процес визнання батьківства.

Автором проаналізовано законодавчі акти Польщі, Німеччини, Російської Федерації та України, на підставі чого зроблено висновок про те, що в юридичній практиці досліджуваних держав є наявність презумпції батьківства, згідно з якою зареєстрований шлюб між матір'ю та батьком дитини вказує на те, що дитина походить від подружжя і батьки звільняються від обов'язку доведення походження дитини. В більшості європейських країн презумпція поширюється на період 300 днів після розірвання або анулювання шлюбу. Батьківство щодо дітей, які народжені не в шлюбі, може бути встановлено за допомогою добровільного визнання дитини передбачуваним батьком або ж його примусове встановлення в судовому порядку. Якщо в першому випадку особа батька фактично не відома і її слід встановити, то в другому випадку вже є наявний актовий запис з відомостями про батька дитини, однак є інша особа, що вважає чи не вважає себе її батьком. Процедура встановлення батьківства в Україні не вимагає згоди дитини, якщо вона не досягнула повноліття. Однак автором внесено пропозицію про зниження віку дитини до 10-12 років для отримання такої згоди.

Визнання батьківства має юридичні наслідки з моменту реєстрації у відповідних державних органах за спеціальною адміністративною процедурою. При відсутності визначених законом підстав і документів батьківство встановлюється та відповідно оспорується в судовому порядку.

Ключові слова: батьківство, визнання батьківства, встановлення батьківства, оспорування батьківства, презумпція батьківства, презумпція материнства, акти цивільного стану, адміністративна процедура.

Tetiana T. V. Administrative and legal support of the process of establishing (recognizing) of paternity in Ukraine and EU member states: comparative and legal aspect

The scientific article is devoted to the study of theoretical and practical aspects of the process of establishing (recognition) of paternity, the peculiarities of the administrative procedure for its implementation and appeal in some EU countries, the Russian Federation and Ukraine.

Based on the study of scientific works of scientists and analysis of legislation of different countries in the field of legal regulation of paternity, conclusions and proposals for improving the provisions of current administrative and family law governing the process of paternity.

The author analyzes the legislation of Poland, Germany, the Russian Federation and Ukraine, on the basis of which it is concluded that in the legal practice of the studied states there is a presumption of paternity, according to which a registered marriage between mother and father indicates that the child comes from the spouses and the parents are released from the obligation to prove the origin of the child. In most European countries, the presumption applies for a period of 300 days after the divorce or annulment. Paternity of children born out of wedlock can be established through the voluntary recognition of the child as the prospective parent or his or her forced establishment in court. If in the first case the identity of the father is not actually known and needs to be established, in the second case there is already an act record with information about the child's father, but there is another person who considers or does not consider himself his father. The procedure for establishing paternity in Ukraine does not require the consent of the child if he or she has reached the age of majority. However, the author proposed to reduce the age of the child to 10-12 years to obtain such consent.

Recognition of paternity has legal consequences from the moment of registration with the relevant state bodies under a special administrative procedure. In the absence of the grounds and documents specified by law, paternity is established and accordingly challenged in court.

Key words: *paternity, recognition of paternity, establishment of paternity, contestation of paternity, presumption of paternity, presumption of maternity, acts of civil status, administrative procedure.*

Вступ. Встановлення походження дітей від матері та батька є підставою виникнення їх взаємних прав та обов'язків. Право дитини знати своїх батьків і право на піклування закріплено в ст. 7 Конвенції ООН «Про права дитини».

До недавнього часу в країнах Європи юридичне походження дитини визначалося виключно на підставі біологічного (генетичного) зв'язку між нею та батьками. Згодом батьківство пов'язувалося саме з фактом шлюбу між батьками і в деяких країнах визнавалися тільки діти, народжені у шлюбі.

Однак сьогодні в суспільстві все більше ситуацій, в яких генетична, правова та соціальна спорідненість батьків та дітей не збігаються. Тому важливим є теоретичне дослідження існуючих презумпцій батьківства та материнства, визначення і законодавче закріплення порядку встановлення та оспорювання батьківства в різних країнах. Це дасть можливість систематизувати сформований досвід, виявити специфіку в окремих державах та запропонувати напрямки розвитку законодавства у цій сфері.

Теоретичні та практичні аспекти встановлення батьківства досліджували чимало вітчизняних науковців у сфері сімейного та цивільного права. О. Розгон [1], Н. Конончук [2], Л. Красицька [11], Антонюк О., Ромовська З. вивчали правову природу презумпції батьківства, що діяли в багатьох країнах ще з часів римського права. Свої наукові роботи по вказаній тематиці публікували також зарубіжні вчені, зокрема Wudarski A.[10], Schwab D.[12], Zimmermann M. J.[15], Boele-Woelki K.[7], Smyczyński T.[13].

Проте вітчизняними вченими не достатньо велися дослідження щодо вивчення зарубіжного досвіду в сфері адміністративно-правового забезпечення визнання та встановлення батьківства. Враховуючи рівень ефективності правового регулювання держав-членів ЄС у сфері цивільного та адміністративного права, слід провести порівняльний аналіз законодавства щодо адміністративно-правового забезпечення процедури встановлення батьківства, оскільки вона є відмінною у різних країнах.

Методологічну основу дослідження становить сукупність філософських, загально-наукових та спеціальних методів. Використовуючи діалектичний метод, було з'ясовано суть презумпцій батьківства та материнства, а за допомогою методу порівняльного аналізу узагальнено норми національного і міжнародного законодавства, які регулюють процедуру визнання та встановлення батьківства. Теоретичною основою дослідження є положення загальної теорії держави і права, цивільного, сімейного та адміністративного права та використано спеціально-наукові методи, зокрема догматичний та структурно-логічний.

Постановка завдання. Метою наукової статті є визначення сутності адміністративної процедури встановлення (визнання) батьківства на основі теоретичних положень юридичної науки та норм законодавства України і зарубіжних країн та розробка рекомендацій, спрямованих на вдосконалення законодавства України в сфері сімейних та адміністративних правовідносин.

Результати дослідження. В юридичній практиці України, Росії та більшості країн Європи до питань встановлення та визнання батьківства завжди була прикута підвищена увага, оскільки саме факт походження дитини є підставою для виникнення взаємних прав та обов'язків між нею та її батьками. Однак встановлення та визнання батьківства – це різні правові категорії. У разі встановлення батьківства має місце встановлення обставин, за яких в заінтересованих осіб виникають взаємні права та обов'язки. У випадку визнання батьківства підтверджується факт походження дитини від батьків, що в свою чергу дає можливість дитині мати певні права – знати батьків, право на спадкування тощо [1].

Правові відносини між батьками і дитиною виникають з моменту державної реєстрації народження дитини і внесення відомостей про матір та батька в спеціальні документи. Ці норми регулюються нормативно-правовими актами, які зазвичай встановлюють порядок та коло суб'єктів такої реєстрації. Норми про встановлення походження дітей в Європі знаходяться в сфері національного правового регулювання і закріплені в цивільних та сімейних кодексах, кодексах про охорону здоров'я, а в ряді країн приймаються спеціальні закони.

В юридичній практиці багатьох країн ще з часів римського права діє презумпція батьківства, суть якої полягає в тому, що наявність зареєстрованого шлюбу між матір'ю та батьком дитини вказує на те, що дитина походить від подружжя і батьки звільняються від обов'язку доведення походження дитини [2].

Сімейний кодекс України (далі – СК) [3] регламентує це твердження наступним чином: «Дитина, яка зачата і (або) народжена у шлюбі, походить від подружжя. Походження дитини від подружжя визначається на підставі Свідоцтва про шлюб та документа закладу охорони здоров'я про народження дружиною дитини. Дитина, яка народжена до спливу десяти місяців після припинення шлюбу або визнання його недійсним, походить від подружжя».

У Польщі (§ 1 ст. 62 Кодексу сім'ї та опікунства, далі – КСО) [4], так само як в Росії (п. 2 ст. 48 Сімейного кодексу РФ, далі – СК РФ) [5] та в Німеччині (пр. 1 п. 1 § 1592 Німецького цивільного Кодексу – далі НЦК) [6], застосовується принцип «*pater est quem nuptiae demonstrant*» (лат. «Батьком є той, на кого вказує шлюб»), згідно з яким батьком дитини є чоловік, що в момент народження дитини перебував у шлюбі з її матір'ю. В більшості європейських країн презумпція поширюється на період 300 днів після розірвання або анулювання шлюбу. Цей строк – це медичний критерій, який визначає максимально ймовірний період від моменту зачаття до моменту народження дитини. Найдовший термін, протягом якого діє презумпція батьківства, встановлений законодавством Нідерландів і становить 306 днів [7].

Зазвичай, в юридичній практиці наявність даної презумпції спрощує процедуру реєстрації народження дитини та захист її інтересів.

Однак деякі науковці засуджують застосування презумпції батьківства. Вони звертають увагу на випадки, коли дитина свідомо зачата в результаті зради або при фактичному сумісному проживанні осіб, шлюб яких не припинено офіційно. Російські науковці в таких випадках пропонують використовувати термін «*вимушене юридичне батьківство*» [8].

Російське законодавство не містить норми, яка надає можливість матері дитини, яка перебуває у шлюбі, або подружжю вже під час державної реєстрації народження заявити про те, що чоловік матері не є батьком дитини, і тоді батьком визнається інша особа, яка заявить про це [9]. В такому випадку можлива тільки реєстрація в якості батька дитини чоловіка або колишнього чоловіка матері новонародженого, після чого потрібно оспорювати в судовому порядку запис про батька в книзі записів народжень відповідно до ст. 52 СК РФ і нормами ЦПК РФ, навіть якщо чоловік (колишній чоловік) не заперечує, а фактичний чоловік і біологічний батько дитини бажає встановлення батьківства відносно себе.

На відміну від російського, законодавство України передбачає можливість подружжя, а також жінки та чоловіка, шлюб між якими припинено, у разі народження дитини до спливу десяти місяців після припинення їх шлюбу, подати до органу державної реєстрації актів цивільного стану спільну заяву про невизнання чоловіка (колишнього чоловіка) батьком дитини. Така вимога відповідно до ч.3 ст. 122 СК України може бути задоволена лише у разі подання іншою особою та матір'ю дитини заяви про визнання батьківства.

Німецьке та польське законодавство у цій сфері містить положення про те, що презумпція також поширюється на період 300 днів після розірвання або анулювання шлюбу. Але, якщо в зазначений період перед народженням дитини мати укладе новий шлюб, презумпція батьківства «переходить» до нового чоловіка (Пункт 3 § 1593 НЦК; § 2 ст. 62 КСО).

Крім того в Німеччині є можливість зміни терміну дії презумпції, якщо буде доведено, що між зачаттям і народженням дитини минуло більше 300 днів. Визнання факту батьківства не має правового ефекту до тих пір, поки юридичним батьком дитини визначено іншого чоловіка.

Прийнята в Німеччині конструкція «припиненої дії» має важливе значення, якщо дитина народжується після подачі заяви про розлучення, а третя особа не пізніше ніж протягом року від вступу в силу рішення про розлучення визнає батьківство. Юридичні наслідки такого визнання залежать ще й від згоди чоловіка, який в момент народження дитини був чоловіком матері. При таких обставинах настає спростування презумпції, що застосовується в результаті народження дитини в шлюбі, але визнання може наступити не раніше набрання чинності рішення про розлучення [10].

На відміну від польського і російського законодавств, де допускається можливість визнання батьківства виключно зачатої дитини, формулювання німецького законодавства в цій сфері ширше, хоч і є неоднозначним. У зв'язку з цим спірним питанням в німецькій теорії залишається допустимість визнання батьківства ще перед зачаттям дитини.

В країнах Європейського Союзу також діє презумпція материнства «*Mater semper certa est*», що означає: «Мати завжди достовірно відома». Підтвердження походження дитини від матері є зазвичай документи медичного закладу, в якому дитина народилася, а при народженні поза медичним закладом – медичні та інші документи, або ж покази свідків. Однак, з 1978 року, коли перша дитина була зачата за методикою *in-vitro*, принцип «*Mater semper certa est*» вже не може бути застосований у всіх без винятку випадках, оскільки в результаті застосування допоміжних репродуктивних технологій у дитини може бути як генетична, так і «природна» мати, які є різними людьми [11].

У відповідь на ці соціальні зміни в основу правової доктрини і законодавства, що регулює встановлення походження дітей, на думку європейських вчених, повинна бути покладена нова концепція визнання материнства. Відтак, деякі країни перетворили старе природне право в еквівалентний кодифікований закон. Для прикладу в 1997 році Німеччина ввела §1 571 *Mutterschaft* («материнство») в Цивільний кодекс Німеччини, відповідно до якого «Мати дитини – це жінка, яка її народила». І це законодавче визначення не може бути змінено за згодою сторін [10].

Однак на сьогодні все частіше виникають ситуації, коли батьки дитини не проживають у зареєстрованому шлюбі, розлучаються або ж використовують репродуктивні технології для народження дітей. Відтак виникає необхідність встановлення (визнання) батьківства для підтвердження біологічного споріднення між батьком та дитиною.

Як в Україні, так і в країнах ЄС батьківство щодо дітей, які народжені не в шлюбі, встановлюється за допомогою добровільного визнання дитини передбачуваним батьком або ж примусового встановлення батьківства в судовому порядку.

Для державної реєстрації встановлення батьківства може подаватися:

- спільна заява про встановлення батьківства батька і матері дитини, які не перебувають між собою у шлюбі на момент народження дитини;
- заява про встановлення батьківства, що подається батьком дитини, який не перебуває в шлюбі з її матір'ю на момент народження дитини;
- рішення суду про встановлення батьківства або про встановлення факту визнання батьківства, яке набрало законної сили.

При відсутності зазначених підстав і документів батьківство встановлюється та відповідно оскаржується в судовому порядку.

В країнах Європи правове регулювання правового статусу позашлюбних дітей регламентується Європейською конвенцією про правовий статус позашлюбних дітей 1975 р., а процедура визнання батьківства – відповідними Кодексами та законами окремих держав.

В Польщі, Франції та Німеччині передбачуваний батько може добровільно визнати своє батьківство і бути зареєстрованим як такий в уповноважених адміністративних органах держави. Для прикладу, в Німеччині особою, яка претендує на батьківство, подається одностороння заява до відповідних органів реєстрації. В заяві особа визнає себе батьком дитини та просить записати його в якості батька в свідоцтво про народження дитини (Пункт 2 § 1592, § 1594–1598 НЦК). Визнання батьківства в німецькому праві не обмежена віком дитини і може мати місце навіть після досягнення дитиною повноліття. Також батько може визнати дитину й після її смерті [12].

В Польщі для визнання батьківства необхідно мати також згоду матері, яку вона може подати протягом трьох місяців від дати подання чоловіком заяви про визнання дитини (ст. 73 § 1 КСО). У разі, якщо мати не має батьківських прав, для визнання батьківства додатково необхідна згода дитини. Заява про визнання батьківства подається публічно, тобто в присутності нотаріуса або працівника органу реєстрації актів цивільного стану (п. 1 § 44 Закону про цивільний стан), який зобов'язаний пояснити правові наслідки подачі заяви (§ 2 ст. 73 КСО). Для дотримання цієї форми також досить подати заяву в сімейний суд (§ 180 Закону про судочинство у сімейних справах і у справах добровільної підсудності). Заяви не можуть подаватися через уповноважену особу, під умовою або з встановленням строку. Заяви про визнання батьківства впливають на юридичний статус дитини і тому мають особливий характер і юридичну силу. До них не застосовуються положення, що стосуються правочинів із вадами волі або недійсності угод. Анулювання наслідків неправильного волевиявлення можливе лише в судовому порядку [13].

Порядок визнання батьківства за російським законодавством дещо відрізняється від відповідних правил Німеччини і Польщі. У РФ батьківство особи, яка не перебуває в шлюбі з матір'ю дитини, встановлюється шляхом подачі в органи реєстрації актів цивільного стану спільної заяви батьком і матір'ю дитини. У заяві батько дитини висловлює волю на визнання свого батьківства. Мати дитини дає згоду на таке визнання. У разі смерті матері, визнання її недієздатною, неможливості встановлення місця її знаходження або позбавлення батьківських прав батьківство встановлюється за заявою батька. Органи опіки та піклування повинні дати на це згоду. У разі відсутності згоди органів опіки та піклування для встановлення батьківства потрібно рішення суду. Після смерті дитини батьківство може бути встановлено тільки в судовому порядку [14].

Відповідно до українського законодавства, процедура визначення походження дитини від батька відбувається також за наявності спільної заяви жінки та чоловіка, які не перебувають у шлюбі між собою. Така заява може бути подана як до, так і після народження дитини до органу державної реєстрації актів цивільного стану. Якщо така заява подана неповнолітнім, орган державної реєстрації актів цивільного стану повідомляє батьків, опікуна, піклувальника неповнолітнього про запис його батьком дитини. У разі якщо повідомити бать-

ків, опікуна, піклувальника неповнолітнього неможливо, орган державної реєстрації актів цивільного стану повинен повідомити орган опіки та піклування про запис неповнолітнього батьком дитини (ст.126 СК України).

У випадках відсутності добровільної згоди батька на визнання батьківства матиме місце примусове встановлення батьківства в судовому порядку. Також в судовому порядку буде розглядатися і заява про оскарження батьківства.

Як правило, стороною, яка ініціює примусове встановлення біологічного споріднення передбачуваного батька і дитини, є мати дитини, на утриманні якої вона знаходиться. Крім матері дитини, до суду для початку процедури примусового встановлення батьківства можуть звернутися: опікун дитини, особа, на утриманні якої перебуває дитина, органи опіки та піклування, адміністрація дитячого закладу, а також і сама дитина після досягнення нею повноліття.

Відповідно до ЦПК Німеччини уповноваженим для розгляду справ про примусове встановлення батьківства є районний суд (сімейний суд). Німецьке законодавство не містить чіткого кола осіб, які мають право подати заяву. Однак, з огляду на саму мету процедури, передбачається, що це може бути тільки дитина, мати і чоловік, батьківство якого має бути встановлено.

Особливістю процедури визнання батьківства в Німеччині є те, що мати, маючи виняткову батьківську владу, має право домагатися встановлення батьківства як від свого імені, так і в якості законного представника дитини. У цьому випадку вона має не лише право, а й обов'язок домагатися встановлення батьківства. Якщо ж мати не буде вживати ніяких дій для встановлення батьківства, то Сімейний суд має право обмежити її батьківські права в інтересах дитини і визначити опікуна для виконання цього обов'язку. На практиці часто подання заяви про визнання батьківства на прохання одного з батьків відбувається за підтримки Управління у справах молоді (нім. *Jugendamt*) [15].

В Польщі розгляд справ по визнанню батьківства ініціюється уповноваженими особами (ст. 84 і 86 ЦПК). Так, в коло таких осіб включений прокурор. Для розгляду справи має бути подано відповідну заяву, яку можна подати ще до народження дитини [10].

На відміну від польського законодавства, в російському прокурор не включений в коло осіб, що мають право на подачу позову про встановлення батьківства. Однак, судова практика через тлумачення ч. 1 ст. 45 ЦПК РФ, де сказано, що прокурор має право звертатися в суд з позовом щодо відносин, пов'язаних із захистом сім'ї, материнства, дитинства, на захист прав і свобод осіб, які за своїм віком не можуть самостійно захищати свої права та законні інтереси, визначає, що процесуальний закон наділяє прокурора правом звертатися до суду з позовом про встановлення батьківства в інтересах неповнолітньої дитини.

Відповідно до національного законодавства багатьох держав, процедура встановлення біологічного споріднення між передбачуваним батьком і дитиною, як в добровільному, так і в судовому порядку, не вимагає згоди дитини, якщо вона не досягнула повноліття. Таке положення закріплено і в українському, і в російському Сімейних кодексах. Однак це призводить до того, що не враховуються інтереси дитини. Тому погоджуюся з думкою тих науковців, які говорять про зниження віку дитини до 10-12 років для отримання її згоди, так як в такому віці дитина вже може висловити свою думку з приводу родинних відносин з батьком та вважаю, що відповідні зміни можна внести в Сімейний кодекс України. Саме такий досвід вже існує в юридичній практиці Нідерландів, де для визнання батьківства щодо дитини, яка не досягла 16 років, особа повинна отримати попередню письмову згоду матері дитини і самої дитини, яка досягла віку 12 років [16].

В судовому порядку може здійснювати не лише встановлення батьківства, а і його оспорювання. Якщо в першому випадку особа батька фактично не відома і її слід встановити, то в другому випадку вже є наявний актовий запис з відомостями про батька дитини, однак є інша особа, що вважає чи не вважає себе її батьком.

В більшості держав діють терміни для подачі позову до суду про оспорювання батьківства. В основному вони складають від шести місяців до одного року, а в деяких випадках до двох років. Однак, найважливіше полягає не тільки в тривалості терміну, а й в моменті,

з якого він починає текти. У деяких державах термін оспорування батьківства починає текти з моменту, коли передбачуваний батько дізнався або повинен був дізнатися, що він був зареєстрований в якості батька дитини. В інших державах початком відліку терміну визнається дата, коли він дізнався або повинен був дізнатися про наявності обставин, що ставлять під сумнів його біологічне батьківство.

Відповідно до ч.3 ст. 136 СК України оспорування батьківства можливе лише після народження дитини і до досягнення нею повноліття та неможливе після смерті дитини.

Висновки. В науковому дослідженні розглянуто особливості порядку встановлення (визнання) батьківства в Україні в порівнянні з законодавством Російської Федерації та деяких країн членів ЄС. Спільним для юридичної практики досліджуваних держав є наявність презумпції батьківства, згідно з якою наявність зареєстрованого шлюбу між матір'ю та батьком дитини вказує на те, що дитина походить від подружжя і батьки звільнюються від обов'язку доведення походження дитини. В більшості європейських країн презумпція поширюється на період 300 днів після розірвання або анулювання шлюбу.

Батьківство щодо дітей, які народжені не в шлюбі, може бути встановлено за допомогою добровільного визнання дитини передбачуваним батьком або ж його примусове встановлення в судовому порядку. В першому випадку підтверджується факт походження дитини від батьків, а в другому випадку має місце з'ясування обставин, за яких в заінтересованих осіб виникають взаємні права та обов'язки.

Визнання батьківства має юридичні наслідки з моменту реєстрації у відповідних державних органах за спеціальною адміністративною процедурою. При відсутності визначених законом підстав і документів батьківство встановлюється та відповідно оскаржується в судовому порядку.

Список використаних джерел:

1. Розгон О.В. Практичні аспекти визнання батьківства в Україні. *Мала енциклопедія нотаріуса*. 2017. Вип. 2 (92). С. 103-112.
2. Конончук Н.М. Презумпція шлюбного походження дитини за сімейним законодавством України. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Сер. Юридичні науки*. 2014. Вип. 6-2. т. 2. С. 16–19.
3. Сімейний кодекс України від 10 січня 2002 року № 2947-III URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (Дата звернення 08.02. 2022).
4. Kodeks rodzinny i opiekuńczy, Dz. U. 1964 nr 9 poz. 59, Dz. U. 2017 poz. 682 URL: <https://lexlege.pl/krio/art-4/> (Дата звернення 08.02. 2022 року)
5. Семейный кодекс Российской Федерации от 29.12.1995 N 223-ФЗ (ред. от 29.12.2017) URL: http://www.consultant.ru/document/cons_doc_LAW_8982/ (Дата звернення 08.02. 2022 року)
6. Bürgerliches Gesetzbuch in der Fassung der Bekanntmachung vom 2. Januar 2002 (BGBl. I S. 42, 2909; 2003 I S. 738), das zuletzt durch Artikel 2 des Gesetzes vom 21. Dezember 2021 (BGBl. I S. 5252) geändert worden ist. URL: <https://www.gesetze-im-internet.de/bgb/BJNR001950896.html> (Дата звернення 08.02. 2022 року)
7. Boele-Woelki K. The principles of European family law: its aims and prospects. *Utrecht Law Review*. 2005. Vol. 1(2) URL: <http://doi.org/10.18352/ulr.13>.
8. Краснова Т.В., Алексеева Е.В. Отцы и дети: проблемы приобретения родительских прав мужчинами (на примере законодательства России). *Вестник Пермского университета. Юридические науки*. 2016. № 4. С. 426-439.
9. Рабец А.М. Презумпция отцовства мужа матери ребенка в семейном праве Российской Федерации и на постсоветском пространстве. *Семейное и жилищное право*. 2016. № 2. С. 20-23
10. Wudarski A. Aktuelle Fragen des Familienrechts in Deutschland und in Polen im europäischen Kontext. Deutschland und Polen in der europäischen Rechtsgemeinschaft / ed. Ch. v. Bar, A. Wudarski. München. 2012. 615 s.

11. Красицька Л. В. Визначення походження дитини від матері. *Вісник Харківського національного університету внутрішніх справ*. 2017. № 3 (78). С. 172–180.
12. Schwab D. Abstammungsklärung – leicht gemacht Oder: Neuer Dialog in der Familie. *Die Zeitschrift für das gesamte Familienrecht*. 2008, S. 23–27.
13. System prawa prywatnego. Prawo rodzinne i opiekuńcze / red. T. Smoczyński. Warszawa, 2011. T. 12. 940 s.
14. Пчелинцева Л.М. Семейное право России. Москва, 2006. 326 с.
15. Zimmermann M. J. Die Feststellung der Vaterschaft unabhängig vom Anfechtungsverfahren. *Familie und Recht*. 2008, S. 323–331.
16. Постановление Европейского суда по правам человека по жалобе N 45582/99 «Леббинк против Нидерландов» от 01.06.2004 URL : <http://www.consultant.ru/cons/cgi/online.cgi?req=doc&base=ARB&n=31694#6cbwg1T2BHuwfwTX1> (Дата звернення 08.02. 2022 року)

